

ЕКОЛОГІЧНИЙ ЗЛОЧИН: (КОМПЛЕКСНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ)

Одерій О.В.

Донецький юридичний інститут Луганського державного університету
внутрішніх справ ім.Е.О.Дідоренка

Людина самознищить себе,
коли знищить навколишнє
середовище

Ж.Б.Ламарк

В основі криміналістичних методик розкриття та розслідування окремих видів злочинів є їх кримінально-правова кваліфікація. Саме нею визначається зміст предмету доказування, тобто коло тих обставин, на встановлення яких і спрямовано розслідування. О.Н.Колесніченко, розкриваючи основне значення кримінального права для криміналістичної методики підкреслював, що «...определяющую роль в расследовании и его методике играет квалификация преступления, которая позволяет установить конкретные задачи расследования, что в свою очередь влияет на применение тех или иных методов [1, С.12].

Необхідність визначення поняття екологічного злочину викликано певними причинами:

1) у чинному КК України екологічні злочини виділено у окремий розділ VIII Особливої частини з назвою «Злочини проти довкілля»;

2) КК України не надає нормативного визначення екологічного злочину, хоча законодавець вважав за можливе надати визначення військових злочинів [2]. До речі, у КК Російської Федерації аналогічна ситуація [3];

3) Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» також не має визначення злочину проти довкілля, проте в ст. 68 цього Закону передбачені основні види порушень законодавства про охорону навколишнього природного середовища [4];

4) хоча більшість загальнотеоретичних термінів не знаходить прямого закріплення у законодавчих актах, тим не менш їх цінність для практики – правотворчої, правозастосовної, інтерпретаційної, правовихавної – очевидна. Без освоєння цього понятійного апарату юридичної науки практична діяльність у сфері діяльності права була б скрутна, а на професійному рівні – навряд чи можлива [5, с.4];

5) у правозастосовчій практиці постійно виникає питання щодо розмежування злочинних та незлочинних екологічних правопорушень, однак у чинному Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) також відсутнє визначення екологічного правопорушення.

Таким чином, в юриспруденції існують певні проблеми стосовно розглядуваних злочинів, що ускладнює правозастосовчу діяльність.

У науковій літературі обгрунтовано висловлена думка, що: 1) поняття «довкілля» позбавлене змістовного навантаження і породжує ще більші суперечності; 2) термін «навколишнє середовище» характеризується невизначеністю і є суперечливим, оскільки охоплює як природу, так і різні будівлі, відповідну інфраструктуру; 3) терміни «природа» і «природні ресурси» є занадто всеохоплюючі та стосуються і тих компонентів, які людина не в змозі використовувати й охороняти.

Термін «екологічний злочин» вперше запровадив у наукову літера-

туру В.Д. Пакутін (1980 р.) [6]. Він є похідним від поняття «екологічне правопорушення», який був вперше використаний О.С.Колбасовим (1972 р.). Тобто, проблеми що стосуються поняття та ознак саме екологічних злочинів знаходяться під увагою науковців достатньо довготривалий час, однак єдиної позиції з цього питання науковці так і не дійшли.

Е.М Жевлаков схилюється визначити екологічні злочини як суспільно небезпечні, передбачені кримінальним законом, винні, карані діяння, що посягають на суспільні відносини зі збереження якісно сприятливого природного середовища, раціонального використання її ресурсів і забезпечення екологічної безпеки населення [7, с.27]. О.М. Джужа екологічні злочини визначає як передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, що посягають на навколишнє природне середовище чи його окремі сфери (повітря, землю, надра, води тощо) [8, с.122]. Заслуговує на увагу визначення екологічних злочинів О.Л.Дубовик, яка вважає, що «экологическое преступление – это предусмотренное уголовным законом и запрещенное им под угрозой наказания виновное общественно опасное деяние (действие или бездействие), посягающие на окружающую среду и ее компоненты, рациональное использование и охрана которых обеспечивают оптимальную жизнедеятельность человека, а также на экологическую безопасность населения и территорий, и состоящее в непосредственном противоправном использовании природных объектов (или в противоправном воздействии на них) как социальной ценности, приводящие к негативным изменениям состояния и качества окружающей среды» [9, с.81–82]. На думку І.В.Лавігіної, екологічні злочини – це злочини, передбачені розділом 26 КК РФ, що порушують правила охорони природи шляхом негативного впливу на природне середовище, якщо ці дії завдали суттєвої шкоди відношенням, що охороняються [10, с.23]. О.В.Виноградова стверджує, що екологічний злочин - це каране кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, що посягає на екологічну безпеку й екологічний правопорядок, і завдало істотну шкоду природному середовищу або створило погрозу його настання [11, с.17]. У навчальному посібнику І.І.Митрофанова та А.М.Притули розглядувані злочини визначені як злочини проти довкілля і надано їх поняття як суспільно небезпечні, передбачені розділом VIII Особливої частини КК винні діяння, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання його ресурсів та екологічну безпеку населення, вчинені суб'єктом цих злочинів [12, с.23]. А у спеціалізованому навчальному посібнику «Экологическое право России: словарь юридических терминов» зовсім не згадується термін «екологічний злочин», а лише надано «екологічні правові відношення» які визначені як: 1) (у вузькому значенні) суспільні відношення, які врегульовані нормами екологічного права лише щодо охорони навколишнього природного середовища (природоохоронні); 2) (у широкому значенні) відношення не лише по охороні навколишнього природного середовища, але й по використанню природних ресурсів, й по забезпеченню екологічної безпеки людини та інших об'єктів (суспільство, держава) (не є загальною визначенням); 3) взаємозв'язок суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників екологічних правовідносин; 4) положення учасників екологічних правовідносин у правовій структурі; 5) реальна взаємодія учасників екологічних правовідносин між собою для отримання матеріальних та духовних благ, наданням та користуванням якими задовольняються їх інтереси [13, с.372].

З негативного боку проявляє невизначеність з дефініцією і під час

співставлення наявних «юридичних визначень» з «неюридичними». Так, відомий фахівець в галузі екології у довіднику по природокористуванню пропонує наступне формулювання: Злочин (злочинність) екологічний (екологічна) - навмисне злісне порушення оточуючого людину природного середовища, що протирічить національним державним законам та міжнародним угодам [14, с.196]. З такої дефініції виходить, що ненавмисне знищення природного середовища не підлягає кримінальному переслідуванню і, крім того, постає питання - скільки разів необхідно продемонструвати своє «злісне» відношення до природи, щоб воно було визнано злочинним. Незрозумілою є і та обставина, як можна злісно порушувати навколишнє середовище умудритися інколи не протирічити національним інтересам (читай – законам).

Цікавою є думка В.К. Матвійчука, який доводить, що назва «екологічні злочини» сформульована некоректно, оскільки «екологічний» – це позитивна характеристика явища, а злочин – власне, негативне явище. За законами формальної логіки вони не можуть поєднуватися. Поняття «довкілля» не несе в собі змістовного навантаження, тому потрібно використовувати термін «злочини проти навколишнього природного середовища», який відображає суть таких діянь [15, с.10]. Погоджуючись з цим висновком підкреслемо, що у його роботах простежується певна еволюція поняття «злочину проти навколишнього природного середовища». Так, у своїй монографії він надав йому вкрай широке визначення [136, с.36], а у авторефераті докторської дисертації більш виважене, визначивши злочини проти навколишнього природного середовища як – суспільно небезпечні, кримінально-протиправні умисні або необережні діяння, вчинені суб'єктами цих злочинів із застосуванням знарядь, засобів, джерел вчинення злочинів або з використанням обстановки їх здійснення, які посягають на відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи життєдіяльності і людини та завдають цим відносинам істотної шкоди або ставлять їх під загрозу заподіяння такої шкоди [15, с.4]. Заслугує на увагу той факт, що в екологічній енциклопедії, посилаючись також на наведену монографію (2005), надається поняття, де використано термін «довкілля», а саме: «Злочин проти **довкілля** (виділено нами) – передбачуване Кримінальним кодексом України (2001) суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), вчинене фізичною особою, що спричинило, або таке, що реально загрожує заподіяння екологічної шкоди» [17, с.94]. Гадаємо, в даному випадку використання терміну «довкілля» протиріче науковим здобуткам згаданого науковця і є помилкою укладачів означеної енциклопедії.

Приведені вище варіанти дефініцій ілюструють приклади тактики «вимушеного» компромісу, за допомогою якого автори намагаються хоч у якійсь мірі нівелювати недоробки й протиріччя, що містяться в сучасному українському кримінальному законодавстві. На базі викладеного пропонуємо наступне визначення: злочин проти навколишнього природного середовища - це передбачене кримінальним кодексом України та вчинене суб'єктом цього злочину суспільно небезпечне діяння, що посягає на навколишнє природне середовище і його компоненти шляхом негативного впливу, завдає їм істотної шкоди або ставить під загрозу заподіяння такої шкоди.

Приймаючи до уваги, наявну полеміку у науці кримінального права стосовно поняття екологічного злочину, вірогідно єдиним правильним способом було б уведення даного поняття до КК України, що: а) сприяло

удосконаленню законодавства та підвищенню ефективності боротьби з даною групою злочинів; б) зменшило, а можливо і припинило дискусію по цьому питанню; в) позитивно вплинуло на дослідження у частині розробки методики розслідування злочинів проти навколишнього природного середовища.

Література

1. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: Текст лекции. – Харьков: Юрид. ин-т, 1976. – 28 с.
2. Ч.1 ст.401 КК України «Військовими злочинами визнаються передбачені цим розділом злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів».
3. Ст.331 УК РФ «Понятие преступлений против военной службы». Уголовный кодекс Российской Федерации. – Москва : Издательство «Омега-0Л», 2007. – 176 с.
4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII // ВВР. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
5. Бабаев В.К., Баранов В.М. Общая теория права: Краткая энциклопедия. Н.Новгород, 1998. 200 с.
6. Пакутин В.Д. К вопросу о месте норм об экологических преступлениях в системе законодательства и учебных курсах // Эффективность борьбы с преступлениями и совершенствование законодательства в свете Конституции СССР: Сб. Башкирского университета. Уфа, 1980. С. 29- 41.
7. Жевлаков Е.Н. Экологические преступления и экологическая преступность. - М.: Белые альвы, - 1996. – 96 с.
8. Курс кримінології: Підручник у 2 кн. / Під ред. О.М. Джузі. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 2: Особлива частина. – 480 с.
9. Дубовик О.Л. Экологические преступления: Комментарий к главе 26 Уголовного кодекса Российской Федерации. – М.: Спарк, 1998. – 352 с.
10. Лавыгина И.В. Экологические преступления:уголовно-правовая характеристика и проблемы ответственности: Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 .- Иркутск. – 184 с.
11. Виноградова Е.В. Преступления против экологической безопасности: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Н.Новгород, 2002. С. 17.
12. Злочини проти довкілля : навчальний посібник / І.І.Митрофанов, А.М.Притула. – Суми : Університетська книга, 2010. – 205 с.
13. Голиченков А.К. Экологическое право России: словарь юридических терминов: Учебное пособие для вузов. — М.: Издательский Дом «Городец», 2008. — 448 с.
14. Н. Ф. Реймерс. Природопользование. Словарь-справочник. — М.: «Мысль», 1990. — 639 с.
15. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юридичних наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.К.Матвійчук. – К., 2008. – 32 с.
16. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія. – К.: «Азимут-Україна», 2005 – 464 с.
17. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія: А.В.Толстоухов (головний редактор) та ін.- К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – Т.2 : Є-Н. – 416 с.